

УДК: 342.734, 343.231

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.19>

ПОШИРЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕОБХІДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРАВОВІ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ І ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ ДЛЯ МЕДІА

Тугарова О.К.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри організації захисту інформації
з обмеженим доступом,
Національна академія Служби безпеки України
ORCID: 0000-0003-1346-8342
e-mail: tugarovaoksana05@gmail.com*

Тугарова О.К. Поширення суспільно необхідної інформації: правові невизначеності і потенційні ризики для медіа.

У статті досліджуються правові аспекти звільнення медіа та їх працівників від юридичної відповідальності за поширення інформації з обмеженим доступом, яка визнається суспільно необхідною (суспільно значимою). Розкривається нормативне підґрунтя такого звільнення, зокрема положення частини третьої статті 117 Закону України «Про медіа», а також пов'язані з цим правові виклики, що постають перед суб'єктами медіа та їх працівників у процесі виконання професійного обов'язку інформувати суспільство про події, явища, факти та обставини, що мають значення для формування громадської думки, забезпечення прозорості діяльності органів влади, реалізації права громадян на доступ до інформації.

У статті проаналізовано правову природу суспільного інтересу як підґрунтя для визнання інформації суспільно необхідною. Показано, що суспільний інтерес має ознаки легітимності та необхідності, формуючись під впливом системи цінностей, переконань, традицій, морально-психологічних чинників та суспільної думки. Водночас наголошено, що в умовах правової невизначеності журналісти змушені самостійно оцінювати суспільну значущість публікації, не маючи гарантій, що така інформація згодом буде визнана судом як суспільно необхідна.

Звертається увага на те, що інститут звільнення від юридичної відповідальності та інститут виключення відповідальності є різними за своєю природою. При поширенні суспільно необхідної інформації журналісти здійснюють суспільно корисну діяльність, яка за своїм характером є правомірною. Тому у таких випадках не може йтися про звільнення від відповідальності – має йтися саме про її виключення. Наголошується на існуванні «сірої зони» відповідальності, де межа між законним здійсненням права на інформування суспільства та можливим правопорушенням є нечіткою. Зауважується на презумпції правомірності дій журналіста, що діє в межах інтересів суспільства. Обґрунтовується потреба у переході від моделі «звільнення» до моделі «виключення» відповідальності, яка відображає суть правомірної, суспільно корисної діяльності, що не містить ознак правопорушення.

Ключові слова: суспільно необхідна інформація; суспільний інтерес; обмежений доступ; журналіст; медіа; юридична відповідальність; звільнення від відповідальності; виключення відповідальності.

Tugarova O.K. Dissemination of socially necessary information: legal uncertainties and potential risks for the media

The article is devoted to the legal aspects of exempting media and their employees from legal liability for disseminating restricted-access information that is recognized as socially necessary (socially significant). It reveals the regulatory basis for such exemption, particularly the provisions of Part 3 of Article 117 of the Law of Ukraine «On Media», as well as the related legal challenges faced by media entities and their employees in the course of fulfilling their professional duty to inform society about events, phenomena, facts, and circumstances that are significant for shaping public opinion, ensuring transparency of government activities, and exercising citizens' right to information access.

The article analyzes the legal nature of public interest as the basis for information recognition as socially necessary. It demonstrates that public interest possesses features of legitimacy and necessity, being formed under the influence of a system of values, beliefs, traditions, moral and psychological factors, as well as public opinion. At the same time, it is emphasized in the article that under conditions of legal uncertainty, journalists are compelled to assess the social significance of a publication independently without any guarantees that such information will later be recognized by a court as socially necessary.

Attention to the fact that the legal liability exemption institution as well as the liability exclusion institution are different in nature is drawn. In disseminating socially necessary information, journalists engage in socially beneficial activity that is, by its nature, lawful. Therefore, in such cases, it is not a matter of exemption from liability but rather its exclusion. The article highlights the existence of a «gray zone» of liability, where the boundary between lawful exercise of the right to inform the public and a potential legal violation remains unclear. The presumption of lawfulness of a journalist's conduct undertaken within the interests of society is emphasized. The necessity of transitioning from the model of «exemption» to the model of «exclusion» of liability is substantiated, reflecting the nature of lawful and socially beneficial activity that does not constitute an unlawful act.

Key words: socially necessary information; public interest; restricted access; journalist; media; legal liability; liability exemption; liability exclusion.

Постановка проблеми. Забезпечення права громадськості на інформацію є однією з фундаментальних засад функціонування правової держави. Це право виступає не лише елементом свободи вираження поглядів, а й необхідною умовою прозорості влади, підзвітності державних інституцій та участі громадян у демократичних процесах. У цьому контексті медіа виступають особливим суб'єктом, який формує інформаційний простір та поширює суспільно важливу інформацію. Однак реалізація цього права нерідко стикається з правовими обмеженнями, особливо коли йдеться про інформацію з обмеженим доступом.

У низці випадків поширення інформації з обмеженим доступом може формально кваліфікуватися як правопорушення, зокрема у випадках розголошення відомостей, що охороняються законом. Проте за певних виняткових обставин поширення такої інформації може бути виправданим. Чинне законодавство передбачає можливість звільнення медіа та їх працівників від юридичної відповідальності у разі, якщо така інформація визнається суспільно необхідною, що покликано забезпечити баланс між захистом національної безпеки, приватного життя і реалізацією свободи вираження поглядів.

Метою статті є аналіз правового регулювання звільнення суб'єктів у сфері медіа та їх працівників від юридичної відповідальності за поширення інформації з обмеженим доступом, яка визнається суспільно необхідною (суспільно значимою), з акцентом на з'ясуванні змісту цієї правової підстави та умов її застосування.

Стан опрацювання проблематики. Проблема поширення суспільно необхідної інформації та пов'язані з цим правові аспекти були предметом дослідження низки українських науковців. Зокрема, окремі теоретико-правові засади суспільного інтересу та його значення в конституційній юрисдикції аналізуються у працях О. Водянікова [5]; у сфері інформаційних правовідносин поняття «суспільний інтерес» розглядається у дослідженнях Д. Маріц [7]; питання співвідношення суспільно необхідної інформації та особистих немайнових прав фізичних осіб досліджує О. Посикалюк [8]; значну увагу практиці Європейського суду з прав людини щодо тлумачення суспільного інтересу в контексті діяльності медіа приділяє Ю. Тюря [10]. Використані в межах цієї статті напрацювання зазначених авторів, а також інших науковців і медіаюристів, заклали теоретичну основу для подальшого аналізу правових підстав звільнення від юридичної відповідальності медіа за поширення суспільно необхідної інформації.

Виклад основного матеріалу. Правова підстава звільнення медіа від відповідальності за поширення суспільно необхідної інформації з обмеженим доступом дістала своє закріплення в частині третій статті 117 Закону України «Про медіа» [3] – «*Суб'єкти у сфері медіа та їх працівники не несуть відповідальності за поширення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановив, що ця інформація є суспільно необхідною (суспільно значимою)*». Вона є визначальною для встановлення меж допустимої поведінки суб'єктів у сфері медіа в ситуаціях, коли інтерес суспільства в отриманні інформації може переважати встановлені законом обмеження доступу до неї.

Центральним елементом цього положення є категорія «*суспільно необхідна інформація*», зміст і правове значення якої потребують окремого розгляду. У чинному вітчизняному законодавстві поняття суспільно необхідної інформації закріплено у частині першій статті 29 Закону України «Про інформацію», нормами якої визначено, що: «Інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення» [2]. Отже, поняття суспільно необхідної інформації, насамперед, визначається через поняття суспільного інтересу.

Етимологічно слово «інтерес» походить від латинського «*interesse*» («*inter*» – між, «*esse*» – бути), що дослівно означає «бути між» або «перебувати всередині». У латині це слово використовувалося в значенні «стосуватися чогось», «мати значення». Згодом це слово почало вживатися в значенні «мати важливість» чи «бути суттєвим» і через німецьке «*Interesse*» увійшло в українську мову із сенсом, що стосується зацікавленості та значущості [6].

В сучасній українській мові слово інтерес використовується в різних сферах людського буття: у соціології – як об'єктивна причина діяльності суб'єкта (людини, класу, суспільства), спрямованої на задоволення певних потреб; у психології – як об'єктивний вияв пізнавальної потреби особистості; у праві – як прагнення особи задовольнити свої потреби й бажання, які не завжди формалізовані як суб'єктивне право, але не суперечать чинному законодавству. Отже, поняття інтересу має універсальний характер і застосовується в різних сферах суспільного життя – від повсякденних взаємодій до складних суспільних процесів.

Сфера суспільного інтересу охоплює питання, що мають загальне значення та можуть суттєво вплинути на життя, добробут і безпеку людей. Вона відображає загальні потреби суспільства, очікування і цінності, які потребують належного захисту і підтримки з метою забезпечення суспільного блага. До цієї сфери можуть належати питання, що формують громадську думку, стають предметом активного обговорення в публічному просторі та, в окремих випадках, набувають характеру суспільного резонансу.

У сучасній науковій літературі зазначається, що термін «суспільний інтерес» має численні термінологічні конотації і відноситься до категорії оцінних та невизначених понять. Саме тому не рекомендується надавати цьому поняттю жорстке законодавче визначення. Натомість конкретні питання, які можна віднести до публічного інтересу, варто окреслювати в законодавстві, що надає судам необхідні орієнтири для правової оцінки конкретних справ та забезпечує гнучкість у застосуванні норми залежно від обставин [5]. Власне, саме такий підхід реалізується у частині другій статті 29 Закону України «Про інформацію», де визначено категорії інформації, що становлять суспільний інтерес. Зокрема, до неї належать: інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [2].

Термін «тощо» у тексті закону свідчить про незакритість переліку інтересів, що передбачає можливість включення інших категорій інформації, важливої для суспільства. Як слушно зазначає О. Водянніков, термін «інтерес» лише у тексті Конституції України зустрічається дев'ятнадцять разів, що свідчить про його ключове значення у правовому регулюванні. Якщо не враховувати формулювання «інтереси усіх співвітчизників», яке використовується в присягах народного депутата (ч. 1 ст. 79) і Президента України (ч. 3 ст. 104), Конституція оперує цілою низкою конкретизованих категорій інтересів, серед яких: національні інтереси (ст. 18); інтереси національної безпеки, економічного добробуту, прав людини (ч. 2 ст. 32); інтереси національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку (ч. 3 ст. 34); інтереси охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення, захисту прав і свобод інших людей (ч. 2 ст. 35); політичні, економічні, соціальні, культурні та інші інтереси, інтереси національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я, захисту прав і свобод інших людей (ч. 1 ст. 36); трудові і соціально-економічні інтереси, спільні інтереси за родом професійної діяльності (ч. 3 ст. 36); інтереси національної безпеки та громадського порядку (ч. 2 ст. 39); інтереси суспільства (ч. 7 ст. 41); економічні і соціальні інтереси (ч. 1 ст. 44); моральні і матеріальні інтереси, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ч. 1 ст. 54); суспільний інтерес (ч. 3 ст. 89); інтереси особи у сфері публічно-правових відносин (ч. 5 ст. 125); професійні інтереси суддів (ч. 1 ст. 130¹); інтереси держави (п. 3 ч. 1 ст. 131¹); спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст

(ч. 4 ст. 140); інтереси всіх співвітчизників (ч. 1 ст. 79, присяга народного депутата); інтереси всіх співвітчизників (ч. 3 ст. 104, присяга Президента України) [1; 5].

Вищий адміністративний суд України (Касаційний адміністративний суд), розглядаючи питання визначення переліку видів інформації, що може належати до сфери суспільного інтересу, свого часу також зауважив, що такий перелік не є вичерпним. Гнучкість законодавства у цьому питанні обґрунтовано надає судам можливість оцінювати, чи є конкретна інформація суспільно необхідною, з урахуванням особливостей конкретної справи. При цьому суд розширив перелік, вказавши, що інформація вважається суспільно необхідною, якщо її поширення сприяє: суспільній дискусії або роз'ясненню важливих питань; розумінню мотивів і причин рішень органів влади; посиленню підзвітності та прозорості державної і місцевої влади; контролю за використанням публічних коштів, майна, соціальних благ; запобіганню розтратам, привласненню, незаконному збагаченню публічних службовців; захисту довкілля та інформуванню про екологічну ситуацію; виявленню та запобіганню ризикам для здоров'я, безпеки і громадського порядку; виявленню шкідливих наслідків діяльності фізичних або юридичних осіб; інформуванню про роботу органів публічної влади та їхню організацію; інформуванню про діяльність і поведінку публічних осіб та осіб, залучених до громадського життя; викриттю недоліків у роботі органів влади та їхніх працівників; виявленню порушень прав людини, зловживань владою, корупції, дискримінації, неетичної або недбалої поведінки службовців; підтримці інновацій і науки; економічному розвитку, підприємництву, інвестиціям; виявленню фактів введення громадськості в оману [4].

Аналіз чинного нормативно-правового поля, включаючи законодавчі акти та судову практику, свідчить про те, що інтерес набуває суспільної цінності тоді, коли його зміст і спрямованість визнаються такими, що мають істотне значення для суспільного блага, забезпечення гармонійного існування і розвитку суспільних відносин, зміцнення правопорядку, розвитку інститутів громадянського суспільства, утвердження демократичних цінностей, а також гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина. Отже, інтерес, що становить предмет суспільно необхідної (суспільно значимої) інформації, має характеризуватися такою ознакою, як *легітимність*, що виявляється у його зв'язку з внутрішньою оцінкою людей, зумовленою їхнім світосприйняттям, системою цінностей, переконаннями, суспільною думкою, морально-психологічними чинниками, традиціями та повсякденними звичками тощо [6]. Водночас юридичного значення інтерес набуває лише за умови його офіційного визнання у правовій системі, що може здійснюватися як через нормативне закріплення, так і шляхом усталеної судової практики. Саме судові органи, застосовуючи норми права в конкретних справах, відіграють ключову роль у формуванні правового розуміння інтересу, уточненні його змісту та меж, фактично надаючи йому статус юридично захищеного. Цю функцію суду закріплено і в Законі України «Про медіа», де передбачено, що саме суд уповноважений визначати, чи є інформація з обмеженим доступом, яку поширив суб'єкт медіа або його працівник, такою, що становить суспільну необхідність (суспільний інтерес) (ч. 3 ст. 117 Закону).

У цьому контексті особливої уваги потребує практична сторона реалізації медіа свого професійного обов'язку – донесення суспільно необхідної (суспільно значимої) інформації, що іноді може суперечити встановленим обмеженням на її поширення. Суб'єкти медіа та їх працівники, зокрема журналісти, відіграють ключову роль у донесенні такої інформації, однак прийняття рішення про оприлюднення відомостей з обмеженим доступом часто супроводжується низкою професійних і правових викликів. Зокрема, проблема полягає в тому, що оцінка суспільної значущості інформації переноситься у часі – до моменту встановлення судом. У результаті журналіст може опинитися в ситуації, коли повинен самостійно визначити, чи може інформація, яка на момент публікації є обмеженою у доступі, у майбутньому бути визнаною такою, що становить суспільний інтерес. Це ставить медіа перед необхідністю балансування «на межі» – між професійним обов'язком інформувати громадськість і ризиком порушення закону.

До того ж існує реальна загроза неправильної оцінки саме суспільної значущості поширення інформації: прагнення до оперативного інформування суспільства – як одного з ключових стандартів журналістики – та орієнтація на інформацію, яка викликає підвищений інтерес громадськості, можуть призвести до неправильного ототожнення звичайної цікавості аудиторії з суспільною необхідністю. У таких випадках журналіст несвідомо наражається на відповідальність за розголошення охоронюваної законом інформації.

Усе це формує для журналістів своєрідну «сіру зону» відповідальності, в якій межа між суспільною необхідністю та розголошенням інформації з обмеженим доступом є доволі розмитою. Відсутність чітких нормативно визначених критеріїв суспільної значущості поширюваної інформації змушує журналістів діяти на власний ризик, балансуючи між професійним обов'язком і правовими обмеженнями. Така ситуація потребує не стільки жорсткішого регулювання, скільки більшої правової передбачуваності та формування сталих підходів до оцінки суспільного інтересу в межах судової практики.

При визначенні ступеня суспільної необхідності інформації важливо враховувати не лише те, що вона містить предмет суспільного інтересу, але й те, що право громадськості її знати має переважати над потенційною шкодою, яка може виникнути внаслідок її поширення. Ключовим аспектом тут є саме запобігання шкоді, яка «необхідно» виникне через приховування такої інформації і призведе до серйозних негативних наслідків – як для окремих осіб, так і для суспільства в цілому. Таким чином, журналіст фактично діє в умовах крайньої необхідності, приймаючи рішення, яке часто пов'язане з вибором між захистом суспільного інтересу і ризиком порушення встановлених обмежень.

Слід звернути увагу і на те, що частина третя статті 117 Закону України «Про медіа» передбачає, що суб'єкти у сфері медіа та їх працівники не несуть відповідальності за поширення інформації з обмеженим доступом, яка потенційно є суспільно необхідною. Водночас сама стаття, яка містить цю норму, має назву «Звільнення від відповідальності», що має важливе концептуальне значення. Адже мова йде саме про *звільнення* від відповідальності, а не її *виключення* взагалі.

Це принципова різниця: звільнення від відповідальності передбачає, що правопорушення все ж таки мало місце, але з огляду на певні обставини (наприклад, дійове каяття, примирення винного з потерпілим, зміна обстановки тощо) особа не притягується до відповідальності. Натомість виключення відповідальності означає визнання того, що діяння за своєю природою не є протиправним, тобто є правомірним та суспільно корисним.

Таким чином, виникає не лише проблема юридичної кваліфікації поширення суспільно необхідної (суспільно значущої) інформації, а й глибше ідеологічне питання: чи повинна діяльність журналіста, спрямована на захист суспільного інтересу, розглядатися як така, що потребує «звільнення» від відповідальності, чи як така, що взагалі не містить ознак правопорушення? Наявний підхід створює правову невизначеність і підкреслює потребу удосконалення законодавчого регулювання, яке б чітко розмежовувало суспільно виправдану, правомірну поведінку медіа і випадки, коли така поведінка є протизаконною, але в силу тих чи інших обставин стає підставою для звільнення від відповідальності.

Висновки. Аналіз положень частини третьої статті 117 Закону України «Про медіа» виявив низку суттєвих правових невизначеностей, з якими стикаються суб'єкти у сфері медіа під час поширення суспільно необхідної інформації з обмеженим доступом. Попри закріплену можливість звільнення від юридичної відповідальності, відсутність чітких орієнтирів щодо суспільної значущості інформації змушує журналістів приймати рішення в умовах правової непередбачуваності та професійного ризику. У таких випадках особливо складним є завдання оцінити наперед, чи визнає суд цю інформацію суспільно необхідною, що ускладнює реалізацію журналістами свого обов'язку інформувати громадськість. У будь-якому разі суб'єктам медіа слід усвідомлювати, що суспільний інтерес як підстава для поширення інформації з обмеженим доступом має відповідати ознакам *легітимності* та *необхідності*. Легітимність означає відповідність такого інтересу суспільно визнаним цінностям і правовому порядку, а необхідність – зумовлена тим, що без доступу до відповідної інформації неможливе повноцінне функціонування демократичного суспільства.

Особливої уваги потребує і сама конструкція норми, яка передбачає саме *звільнення* від відповідальності, а не її *виключення*. Це принципово змінює підхід до оцінки дій журналіста: замість визнання їх правомірними та суспільно корисними, закон фактично виходить з презумпції порушення, яке лише за певних умов не тягне юридичних наслідків. Такий підхід створює своєрідну «сіру зону» відповідальності, в якій межа між суспільним інтересом і правопорушенням залишається розмитою, що, своєю чергою, підкреслює потребу у вдосконаленні правозастосовної практики та перегляді загального підходу до юридичної оцінки журналістської діяльності в подібних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. № 2657-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 03.06.2025).
3. Про медіа: Закон України від 13.12.2022. № 2849-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (дата звернення 03.06.2025).
4. Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації: Постанова Вищого адміністративного суду від 29.09.2016. № 10 / Верховний Суд. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16> (дата звернення 03.06.2025).
5. Водяніков О. Концепція інтересу в конституційному праві: до питання розуміння понять «суспільний інтерес» та «особливе суспільне значення» в провадженнях за конституційними скаргами. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 4. С. 9–46. URL: <https://www.constjournal.com> (дата звернення 03.06.2025).
6. Етимологічний словник української мови. Українські словники. URL: <https://goroh.pp.ua> (дата звернення 03.06.2025).
7. Маріц Д. Поняття «суспільний інтерес» в інформаційних правовідносинах. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 165–170.
8. Посикалюк О.О. Суспільно необхідна інформація як межа здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4 (44). С. 145–152. URL: <http://www.univer.km.ua/statti> (дата звернення 03.06.2025).
9. Різник С.В. Легітимність: енциклопедична стаття. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-54034> (дата звернення 03.06.2025).
10. Тюрю Ю.І. Судова практика ЄСПЛ: суспільний інтерес і медіа. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія Право. Випуск 88: частина 4. С. 147–152. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/24-3.pdf> (дата звернення 03.06.2025).